

природні межі.

Ямельницькі скелісбезумовно потребують подальшого геоморфологічного вивчення. Є потреба деталізувати їх генезис, морфологію і зокрема мікрорельєф, а також побудувати детальнішу і точнішу карту, з урахуванням типів виходів пісковика (скельна стіна, скельний гриб тощо) та уточненням їх відносної висоти.

Література:

1. Геологічні пам'ятки України: у 3 т. /В.П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров та ін. За ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової. – К.: ДІА, 2006. – Т. I. – 152-164 с.
2. Кравчук Я. С. Геоморфологія Скибових Карпат. Львів, Видав. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – с.194-197
3. Zofia Alexandrowicz: The optimum system of tors protection in Poland. *Ochr. Przyr. Ann.* **47**: 277-308, 1990, Kraków.
4. Geological map of the Outer Carpathians: bordelands of Poland, Ukraine and Slovakia, 1 : 200 000 - Leszek Jankowski, Robert Korpciowski, Wojciech Rulko, Vasył Danych, Pavlo Tsarnenko, Juraj Janochko, Stanislav Jacko, 2004
5. www.ecology.lviv.ua/file/pzf/perelic-pzf.doc
6. www.extremeua.com/rus/news/1463

Резюме:

Гаврылив М. З. ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПАМЯТКИ ПРИРОДЫ «КОМПЛЕКС ЖИВОПИСНЫХ СКАЛ С ЛЕСОПОСАДКАМИ НА ГОРЕ СОКОЛОВЕЦ».

Осуществлена попытка группирования множественных выходов песчаника в границах и на окрестностях памятника природы «Комплекс живописных скал с лесонасаждениями на горе Соколовец» за размещением относительно поселений в с. Ямельница; исследовано, какие из разнообразия форм скальных образований можно встретить на данной территории.

Ключевые слова: скала, скальная форма, скальный комплекс, ямельницкие скалы.

Summary:

Havryliv M. GEOMORFOLOGYCAL FEATURES OF THE LANDMARK "COMPLEX OF IMPRESSIVE CLIFFS WITH AFFORESTATIONS ON THE SOKOLOVETS HILL". The attempt of grouping of numerous sandstone cliffs in borders and outskirts of the landmark "Complex of impressive cliffs with afforestations on the Sokolovets hill" is realized, towards the allocation of settlements in Yamelnytsya village, placing of cliff types variety is investigated.

Key words: cliff, cliff forms, cliff complex, Yamelnytsya cliffs.

Надійшла 21.03.2010р.

УДК 504.062.4 (477.46)

Сергій КОНЯКІН

ПЕРСПЕКТИВНА ЛОКАЛЬНА ЕКОМЕРЕЖА СМІЛЯНЩИНИ

Запропоновані іноваційні науково-обґрунтовані підходи для формування локальної екомережі Смілянщини. Розглядається процедура планування та етапи її створення. Висвітлено перспективи розвитку екомережі та проблеми, пов'язані з цим.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, біотичне та ландшафтне розмаїття, локальна екомережа, природні ядра, екокоридори, буферні зони, репрезентативність.

Актуальність проблеми. Протягом останніх століть територія Смілянщини зазнала значного антропогенного тиску (сільськогосподарська освоєність району сягнула 62%), внаслідок чого зменшилися площі ландшафтного та біотичного розмаїття. Тому першочерговим завданням є розробка проекту локальної екомережі, що значно підвищить флористичну, фітоценотичну, ландшафтну рідкісність та репрезентативність природно-заповідної мережі Смілянщини, стабілізуватиме екологічну рівновагу, підвищить біопродуктивність екосистем.

Метою роботи є формування перспективної локальної екомережі Смілянщини.

Методологічною основою є Загальноєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного розмаїття, в рамках якої було прийнято рішення про створення Європейської екологічної мережі, Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки та програма створення регіональної екомережі Черкаської області.

Об'єкт дослідження - комплекс природних ландшафтів, екосистем на території природно-заповідної мережі Смілянщини.

Результати та їх обговорення. Процес розбудови локальних (місцевих) екомереж як складових регіонального рівня є актуальним і знаходиться на початковій стадії – розробки методологічних засад їх формування й розвитку.

Смілянський район, розташований в межах Центральної лісостепової області Придніпровської

височини (південно-східна частина Черкаської обл.), а саме в Тясминсько-Вільшанському фізико-географічному районі. Переважна більшість території рівнинна, північно - східна частина - горбиста, розчленована ярами, балками та прохідними долинами.

На території Смілянщини є необхідні ресурси для створення локальної екомережі, котрі увійдуть до екокоридорів та природних ядер:

1. *Природно-заповідний фонд (ПЗФ).* Станом на 01.01.2010 р. природно-заповідна мережа (далі ПЗМ) Смілянського району складає 20 заповідних об'єктів, загальною площею 2237,55 га, що складає 2,3% від загальної площі району (структура та склад ПЗМ району наведена в табл.1). Для порівняння - відсотки ПЗМ у сусідніх районах складають: у Черкаському - 3,6%, Кам'янському - 0,1%, Городищенському - 0,5%, Шполянському - 0,3%, Новомиргородському - 13,1%. Якщо прийняти всю територію ПЗМ Черкаської області (57346,43 га) за 100%, то частка ПЗМ Смілянського району складе приблизно 3,9% [1].

2. *Гідрологічні ресурси.* По території району протікає 9 річок. Головна з них Тясмин – права притока басейну Дніпра, що відноситься до середніх річок. Інші: малі, з яких 8 протікають територією району - Гнилий Ташлик, Сріблянка, Мідянка, Ірдинь, Балаклейка, Лебединка, Шостачка та Сирий Ташлик. Уздовж долини по течії р. Тясмин налічується майже 100 водоймищ загальною площею водного дзеркала 760 га, а також два водосховища (на р. Гнилий Ташлик, біля с. Попівка та р. Тясмин у м. Смілі), які використовуються комплексно. Заплава Тясмина з'єднується з Ірдинським болотом - найбільшим давньорусловим болотним масивом лісостепу, де зосереджено велике розмаїття рослинних угруповань.

3. *Рослинний покрив.* Вздовж долин річок, їхніх заплав збереглися основні площі напівприродної рослинності. Найбільшу площу займають широколистяні ліси. Зростають дубово-ясеневі, дубово-грабові ліси, (грудів, дібров) у північній частині району зосереджений сосновий ліс, що відноситься до проектованого національного природного парку «Черкаський бір». Залишки степів збереглися на крутих схилах ярів та балок. Різні типи лучних та болотних екосистем здебільшого приурочені до заплав річок. Прибережно-водна рослинність поширена по периферії водойм більш-менш рівномірно.

4. *Лісові ресурси.* Загальна лісистість району (з урахуванням усіх захисних лісових насаджень) складає 93,5 тис.га, або 23,6 %. Головними лісоутворюючими породами на Смілянщині є дуб звичайний (*Quercus robur L.*), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior L.*), граб звичайний (*Carpinus betulus L.*), сосна звичайна (*Pinus sylvestris L.*), липа серцелиста (*Tilia cordata Mill.*), клен гостролистий (*Acer platanoides L.*), береза бородавчаста (*Betula pendula Roth.*).

5. *Інші території* (рекреаційні зони, сільськогосподарські угіддя, зайняті багаторічними та однорічними культурами), що мають важливе значення для охорони навколишнього природного середовища.

Важливим джерелом для створення локальної екомережі Смілянського району є агроландшафти, котрі внаслідок інтенсивного використання втратили свою продуктивність. Вони виступають як буферні та відновлювальні території – це деградовані, засолені або забруднені агроугіддя, які необхідно вивести з сільськогосподарських земель та включити до складу локальної екомережі.

Таблиця 1.

Структура та склад природно-заповідної мережі Смілянського району

Категорія ПЗФ	Заповідні об'єкти	
	місцевого значення	
	к-сть	площа, га
<i>Заказники, всього</i>	5	1967,9
у т. ч.: ландшафтні	2	1566,0
ботанічні	1	1,0
гідрологічні	2	400,9
<i>Пам'ятки природи, усього</i>	8	4,855
у т. ч.: ботанічні	2	0,4
гідрологічні	4	0,055
геологічні	2	4,4
<i>Заповідні урочища</i>	5	230,2
<i>Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва</i>	2	34,6
Разом	20	2237,55

Як свідчить позитивний досвід західноєвропейських країн, найефективнішим для підтримання екологічної рівноваги є підхід охорони природних комплексів на ландшафтному рівні [7].

Більша частина території Смілянщини репрезентує лісостеповий (широколистяний), заплашний типи ландшафтів.

Серед ландшафтних заказників цінними є ділянки з типовим лісостеповим ландшафтом - чергуванням лучних степів та широколистяних лісів. Це - «Сунківський -1» (с. Сунки), «Теклінська дача» (с. Теклине).

Великі площі заплашних ландшафтів, які значною мірою репрезентовані в гідрологічних заказниках району. На території цих об'єктів охороняються ділянки річок, заплавні ліси, болота та прилеглі до них заплавні луки. Серед них: заказник «Ірдинське болото» (Черкаський та Смілянський р-ни), гідрологічний заказник «Сунківський».

Широколистяні ландшафти, що займають корінні схили прирічкових плато, розчленовані глибокими ярами і балками, охороняються в заповідних урочищах: «Юрова гора», «Шаєва гора», «Шарпіно», «Іванькове», Макіївське «Городище».

На об'єктах природно-заповідної мережі Смілянщини охороняється раритетна фракція, що включає 51 одиницю рідкісних, зникаючих видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, з них 6 віднесено до Європейського червоного списку, 20 - Конвенції про збереження дикої фауни і флори природних середовищ у Європі (БЕРН), 12 - Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи (ЧК МСОП), 2 - Угоди про збереження кажанів в Європі (EVROBATS), 3 - Боннської конвенції про збереження мігруючих видів (CMS), 13 - Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори (CITES) [4;5].

Крім того, на території ПЗМ Смілянщини поширені рослинні угруповання, що віднесені до Зеленої книги України, а саме: звичайнодубовий ліс дереново-волосистоосоковий (*Quercetum (roboris) cornoso (macis)-caricosum (pilosae)*), звичайно-дубовий ліс дереново-зеленчуковий (*Quercetum (roboris) cornoso (macis)- galeobdolosum (lutei)*), звичайнодубовий ліс дереново-конвалієвий (*Quercetum (roboris) cornoso (macis)-convallariosum (majalis)*), ясеневодубовий ліс скумп'єво-ланцетовиднозірочниковий-(*Fraxineto (excelsioris)-Quercetum (roboris) cotynoso (cogyriae)-stellariosum (holostea)*), фускум-сфагнове причіченососнове болото піхвопухівкове (*Sphagnetum (fusci) depressipinetoso-eriphorosum (vaginatae)*) та інші [6].

Перспективна локальна екомережа Смілянського району входить до складу екомережі Середньодніпровського природного регіону.

Екокоридори Смілянського району представлені в основному долинно-річковими коридорами (передусім їх геокомплекси русел, природних та штучних водойм), включають існуючі природно-заповідні комплекси, а також відносно природні ландшафти. Пропонується виділити один регіональний екокоридор меридіального спрямування - Тясминський та 2 місцевих екокоридорів - Сріблянський, Гнилоташлицький [2;3]. Перспективна локальна (місцева) екомережа Смілянщини подана на рис. 1.

Тясминський регіональний екокоридор 2-го порядку знаходиться в межах лісостепової зони бере свій витік від с. Любомирки Кіровоградської обл. та з'єднується з національним Дніпровським екокоридором 1-го порядку в межах с. Стецівка Черкаської обл., має високий рівень біоландшафтного розмаїття, площа природних та наближених природних угідь достатня для проходження міграції та збереження видів.

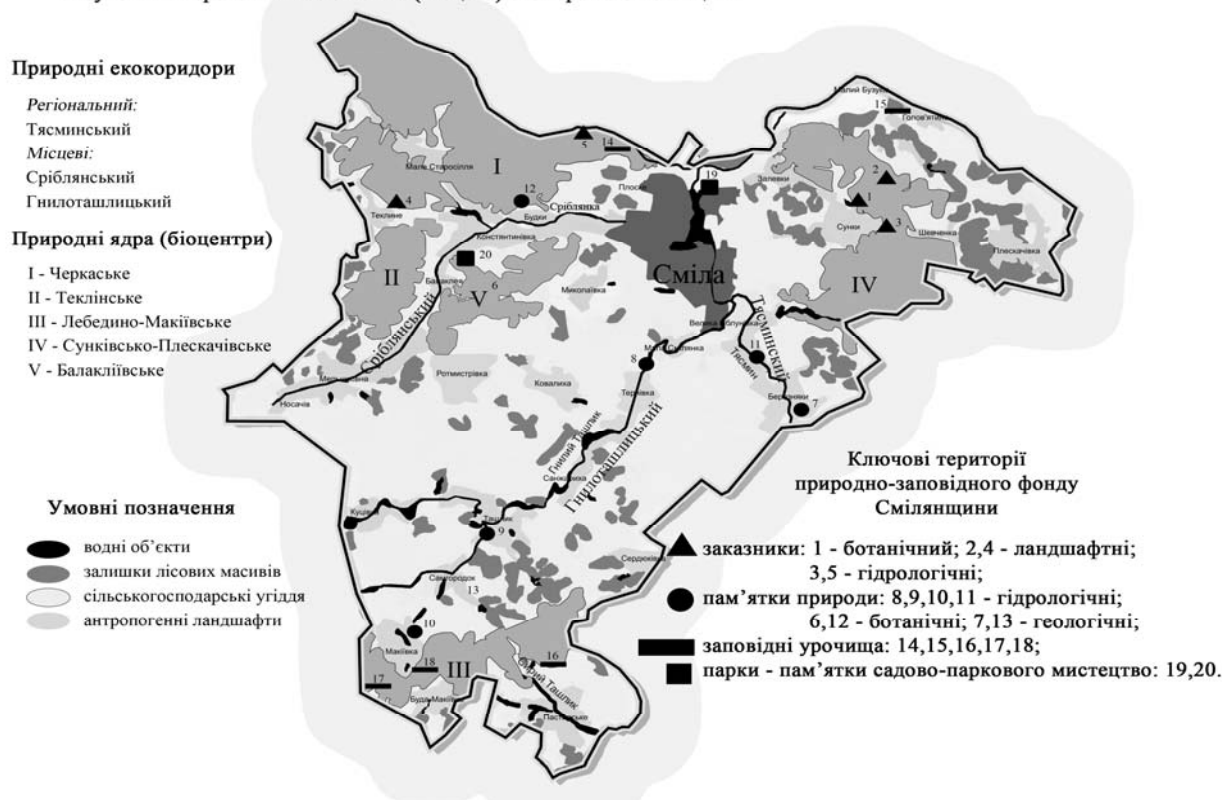
Сріблянський місцевий екокоридор 3-го порядку розташований у межах басейну р. Сріблянка - ліва притока р. Тясмин. Серед приток - найбільша р. Мідянка, котра впадає в межах с. Балаклея. Сріблянка бере початок на західній окраїні с. [Носачів](#), тече [Придніпровською височиною](#) по території [району](#). Долина річки подекуди трансформована внаслідок каналізування.

Гнилоташлицький місцевий екокоридор 3-го порядку розташований у межах басейну р. Гнилий Ташлик - ліва притока р. Тясмин. Долина трапецієвидна. Гнилий Ташлик бере початок біля с. [Сердегівка](#), тече по території [Шполянського](#), [Смілянського](#) районів, виконує важливе водоохоронне значення та використовується під рибицтво. Споруджені ставки, вздовж берегів створюються водоохоронні смуги (заліснення і залуження).

Повноцінне функціонування екокоридорів у Смілянському регіоні, як основних складових регіональної екомережі Черкащини, що призначені для міграції біотичного розмаїття, можливе за умов проведення природовідновних та природоохоронних заходів: відновлення антропогенізованих частин екологічних коридорів, переорієнтації господарської діяльності на

Заповідне, рекреаційне природокористування та моніторинг навколишнього середовища *Наукові записки. №1. 2010.*
невиснажливі види природокористування, відведення водоохоронних зон та нанесення їх в натурі, заповідання природних геосистем.

Рисунок 1 - Перспективна локальна (місцева) екомережа Смілянщини



На території Смілянського району визначено 5 природних ядер (біоцентрів), в основі яких знаходяться ключові території ПЗФ. Найбільше природних ядер розташовано в межах Сріблянського місцевого екокоридору (південна частина Черкаського, Теклінське, Балаклійське), Тясминському (Сунківсько-Плескачівське). Загальну характеристику природних ядер (біоцентрів) подано в табл.2.

Важливою складовою локальної екомережі Смілянщини є зелені зони, які здебільшого входять до складу буферної зони або природного ядра і виконують важливу соціально-екологічну роль у підтриманні балансу середовища, у тому числі санітарно-гігієнічні, рекреаційні та природоохоронні функції.

Таблиця 2

Загальна характеристика природних ядер (біоцентрів) перспективної локальної екомережі Смілянщини

Назва природного ядра (біоцентра)	Наявність екосистем	Ключові території (об'єкти ПЗФ)	Проектовані та перспективні (об'єкти ПЗФ)
Черкаське	Соснові, дубово-соснові, грабово-дубові, болотні (мезотрофні, трав'яні), прибережно-водні, водні	Г.з. «Ірдинське болото»; з.у. «Юрова гора»	НПП «Черкаський бір»
Теклінське	Широколистяні ліси, лучні	Л.з. «Теклінська дача»	
Лебедино-Макіївське	Широколистяні ліси, лучні, степові, прибережно-водні, водні	З.у.: Шарпіно, Іванькове, Макіївське «Городище»; г.п.п. «Біла криниця»	
Сунківсько-Плескачівське	Широколистяні ліси, лучні, прибережно-водні, водні	Л.з. «Сунківський-1»; г.з. «Сунківський»; з.у. «Шаєва гора»	РЛП «Сунківський»
Балаклійське	Широколистяні ліси, степові лучні, прибережно-водні, водні	П.п.с.п.м. «Сквер ім.Т.Г. Шевченка».	Л.з. «Балаклея»

Примітка. Л.з. - ландшафтний заказник, г.з. - гідрологічний заказник, з.у.- заповідне урочище, п.п.с.п.м - парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, г.п.п. - гідрологічна пам'ятка природи, НПП - національний природний парк, РЛП - регіональний ландшафтний парк.

Зелені зони Смілянського району включають здебільшого штучні насадження (п.п.с.п.м «Міський парк», сквери, алеї, лісосмуги, фрагменти лісових масивів), які поєднуються на околицях із залишками природних екосистем.

Практичне створення локальної екологічної мережі в Смілянському районі потребує вирішення таких завдань:

- дослідження природних умов району і стану екосистем та оцінка природних ресурсів для створення локальної екомережі;
- оптимізація ПЗФ, зокрема, у північно-західній частині району, де природних ландшафтів збереглося найбільше;
- проведення інвентаризації природно-заповідної мережі для створення екологічних паспортів;
- підвищення природоохоронного статусу шляхом об'єднання існуючих пов'язаних об'єктів природно-заповідного фонду;
- створення проєктованих природно-заповідних об'єктів на території району, а саме:
 - а) національного природного парку «Черкаський бір» (Черкаський та Смілянський р-ни);
 - б) регіонального ландшафтного парку «Сунківський»; в) ландшафтного заказника «Балаклея»;
 - г) п'ятьох ботанічних пам'яток природи місцевого значення;
- розширення існуючих природних ядер за рахунок оптимізації природно-заповідної мережі району;
- дослідження і визначення буферних зон та відновлювальних територій у районі;
- виділення в натурі прибережних смуг вздовж річок, струмків та навколо водосховищ, ставків та озер;
- відновлення порушених земель із використанням природного генофонду збереженої біоти шляхом створення «розплідників» дикої флори і фауни;
- реалізація екологічної освіти, виховання та інформованості населення щодо значимості створення локальної екомережі;
- координація локальної екомережі із сусідніми районами: Кам'янським, Черкаським, Шполянським, Городищенським (Черкаської обл.) та Новомиргородським районом (Кіровоградської обл.).

Висновки. Таким чином, запропонований вперше серед районів Черкащини проєкт перспективної локальної екомережі Смілянщини, що входить до складу регіональної екомережі Центрального Придніпров'я сприятиме збалансованому природокористуванню, покращенню умов життєдіяльності населення, розвитку екологічному туризму, вирішить проблеми збереження ландшафтного та біотичного розмаїття на видовому, ценотичному та екосистемному рівнях.

Література:

1. *Конякін С.М., Жицька Л.І.* Об'єкти природно-заповідного фонду у формуванні екологічної мережі Смілянського району. «Екологія та освіта: актуальні проблеми збереження та використання природних ресурсів» // Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси. - Вертикаль, 2009. - С. 242 - 244.
2. *Конякін С.М.* Регіональна екологічна мережа Черкащини: геоecологічні аспекти формування та розвитку. // Регіональні екологічні проблеми Черкащини в контексті переходу до збалансованого розвитку України: матеріали V обласної молодіжної науково-практичної конференції. – Ч.: Вертикаль, 2009. - С. 56 - 59.
3. *Конякін С.М.* Інформаційно-методичне видання: «Регіональна екологічна мережа Черкаської області»: Буклет / фото С.М. Конякін; худ. ред. В.Л. Глущенко; Одеса: «Грецький будинок», 2009. - 5 с.: іл.
4. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. *І. А. Акімова* - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 600 с.
5. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. *Я. П. Дідуха* - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 900 с.
6. Зелена книга Украинской ССР: Редкие и нуждающиеся в охране растительные сообщества/ Под. общ. ред. *Шеляга-Сосонко Ю.Р.* - К.: Наук. думка, 1987.- 216 с.
7. *Байрак О.М., Проскурняк М.І., Стецюк Н.О., Слюсар М.В., Томін С.Ф., Гостудим О.М.* Еталони природи Полтавщини. Розповіді про заповідні території: Науково-популярне видання. - Полтава: Верстка, 2003.- 212 с., 253 іл.

Резюме:

Конякин С. ПЕРСПЕКТИВНАЯ ЛОКАЛЬНАЯ ЭКОСЕТЬ СМЕЛЯНЩИНЫ.

Предложены инновационные научно-методические подходы для формирования локальной экосети Смелянщины. Рассматривается процедура планирования и этапы ее создания. Отражены перспективы развития экосети и проблемы, связанные с этим.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, биологическое и ландшафтное разнообразие, локальная экосеть, природные ядра, экоридоры, буферные зоны, репрезентативность.

Summary:

Konyakin S. THE PERSPECTIVE IS LOCAL ECONETWORK OF SMILA REGION.

Innovative scientifically grounded approaches have been offered for forming of local econetwork of Smila region. It's planning procedure and stages of creation are considered. The prospects of development of econetwork and decide of problems with it.

Key words: natural-protected fund, biological and landscape variety, local econetwork, nature kerneds, ecocorridors, buffer zone, representation.

УДК 338.484: 502.13

Алла ЛІСОВСЬКА

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ТА ТУРИЗМ

У статті досліджуються питання природоохоронного фонду, використання природоохоронних територій у туризмі, перспективні аспекти формування природоохоронної справи., наукові основи організації природно-заповідних територій. Розглянуто динаміку природно-заповідних територій на прикладі Чернівецької області.

Ключові слова: природоохоронна територія, національний парк, природоохоронні системи, регіональний ландшафтний парк.

Вступ. Туризм - це багатогранне явище, що тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом тощо. Прийняття Закону про туризм (1995 р.) активізувало вивчення природних, культурних, соціальних, історичних та інших видів туристичних ресурсів. На окрему увагу заслуговує питання про географічне положення туристичних ресурсів, стан туристичного використання їх рівнобіжне функціонування з іншими видами природокористування.

Аналіз попередніх досліджень. При зрості туристичного та рекреаційного запиту велика увага приділяється їх вивченню на рівні фіксування територіального розміщення й виявлення практичного зиску. Априорі ці питання важливі й актуальні. Однак виникає необхідність реєструвати весь вітчизняний туристичний потенціал, оцінити його сучасний та перспективний стан. Такого роду питанням присвячені публікації Любіцевої О.О., 2003; Л.Г. Агафонові та О.Є. Агафонові, 2002; І.М. Школи, В.С. Григорківа та В.Ф. Кифяка, 1997; Горішевського П., Васильєва В., Зінька Ю., 2003; Жученко В.Г., 2006; Конищевої Н.І., 2004; Мазурової Е.Ю., 2001 та інших. У їх роботах висвітлюються питання розвитку туристичної сфери господарювання в Україні й світі, організації й надання послуг гостинності тощо. На окрему увагу заслуговує питання діяльності туристичної сфери на терені природоохоронних об'єктів.

Постановка завдання. Природно-заповідні території є одним із найважливіших індикаторів рівня розвитку країни та її туристичного іміджу. На території Чернівецької області є велика кількість мальовничих ландшафтів, природних об'єктів, соціально-культурних, історичних місць та об'єктів, які відповідають класифікації Міжнародної спілки охорони природи і повинні бути віднесені до рангу природоохоронних. Згідно з рекомендаціями Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття (1995 р.) природоохоронні території повинні займати близько 10 % площі країни. В Україні площа незмінених і слабо змінених ландшафтів складає 12,7 % території, об'єкти, що охороняються, займають тільки 4,4 %. Тому наразі важливим напрямом вивчення питання природоохоронного фонду і туризму є початкове висвітлення а) становлення та сучасного стану природоохоронного фонду, б) розвитку туризму загалом та у розрізі природоохоронних територій.

Виклад основного матеріалу. Наукові основи організації природно-заповідних територій (ПЗТ) базуються на екологічному та ландшафтно-екологічному принципах, що враховують наступні складові:

- Біоконсерваційну, аналіз і оцінка біоти для заповідання, збереження, відтворення генофонду рослинного і тваринного світу, збереження різноманітності ландшафтної біоти;
- Захисну, охорона і відтворення флори і фауни, збереження і підтримання екологічної рівноваги;
- Інформаційну, екологічна освіта населення, природоохоронна пропаганда, проведення екскурсій, бесід, екологічних акцій;
- науково-дослідну, проведення наукових досліджень на територіях ПЗТ, інвентаризація ресурсів, моніторинг;
- природоохоронну, територіальне розширення ПЗТ.

Зі зростанням рекреаційного навантаження назріла проблема збереження природного